

Város–vidék-kapcsolat a magyar pénzügyi hálózatban

Urban-Rural Relation in the Hungarian Banking Network

Kovács Sándor Zsolt

MTA KRTK Regionális
Kutatások Intézete, Pécs
E-mail: skovacs@rkk.hu

A tanulmány a város–vidék- vagy a centrum–periféria-eltéréseket vizsgálja a magyarországi pénzügyi hálózat területi elhelyezkedése alapján. A pénzügyi intézeti működést a modern gazdaság egyik feltételként elfogadva a hálózati kiterjedés foka, nagysága függ a működés hátterétől. A kutatásban két szervezeti formát, az általában globális tulajdonosi körrel rendelkező kereskedelmi bankokat, valamint a helyi alapítású és beágyazású szövetkezeti hitelintézeteket különböztettük meg. A tanulmány a nemzetközi szakirodalomban alkalmazott elérhetőségi és hálózatsűrűségi elemzésekkel (Bonaccrosi és Gobbi 2001, Benfratello et al. 2005, Conrad et al. 2009, Burgstaller 2013) foglalkozik, továbbá ezeket más társadalmi-gazdasági mutatókkal (például munkanélküliségi, jövedelmi adatok) összefüggésben a kereskedelmi bankok és a szövetkezeti hitelintézetek eltérő lokalizációs gyakorlata közötti különbségek kimutatására alkalmazza.

Kulcsszavak:

város–vidék,
fióksűrűség,
elérhetőség,
pénzügyi hálózat,
hitelintézetek,
kereskedelmi bank,
takarékszövetkezet

The overall purpose of this study is to examine the urban–rural or central–peripheral differences by the location of the branches in the Hungarian financial institution network. Accepting the operation of the financial institutions as a basic criterion of the modern economy, the degree of network expansion and the size is dependent on the background of operation.

In the research two types of organizational forms have been distinguished: commercial banks with generally global ownership background and the locally established and embedded cooperative credit institutions. The study deals with accessibility and network density analyses applied in international literature (Bonaccrosi and Gobbi 2001, Benfratello et al 2005, Conrad et al., 2009, 2005, Burgstaller 2013), as well as with the context to other socio-economic indicators (e.g. unemployment and income data) to point out the differences between the localization practices of commercial banks and co-operative credit institutions.

Keywords:

urban–rural,
branch density,
accessibility,
branch network,
financial institutions,
commercial bank,
cooperative credit institution

Beküldve: 2016. december 21.

Elfogadva: 2017. július 26.

Bevezető, a pénzügyi szektor szerepe a modern gazdaságban

A közgazdaságtan elméletében a pénzügyi szektor, a pénzügyi közvetítő intézmények szerepe megkérdőjelezhetetlen, hiszen azok mélyen beágyazódtak a globális termelési, ellátási rendszerekbe, a gazdasági tevékenységek mindegyikének szüksége van valamilyen formában a pénzügyi szféra működésére (Gál 2010a), amit jelentős tapasztalat is alátámaszt. Éles szakirodalmi vita bontakozott ki az egy nemzetgazdaság állapota, növekedése és az ott kialakult pénzügyi közvetítő rendszer intenzitása közötti kapcsolat szorosságáról, irányáról (Mérő 2003, Demirgüç-Kunt 2010), melynek három meghatározó elemét a következőképpen összegezhetjük:

- 1) A meghatározó elméleti és az Egyesült Államok gyakorlatán alapuló szakirodalom is amellet érvel, hogy a pénzügyi közvetítő rendszernek nincs kimutatható hatása a nemzetgazdasági növekedésre (Lucas 1988, Stern 1989, Chandavarkar 1992, Levine 1997).

- 2) Robinson (1952) kevésbé kételkedő, ugyanis tanulmányában olyan formában jelenik meg az oksági kapcsolat a pénzügyi közvetítés és a növekedés között, hogy a gazdasági növekedés, a vállalkozások fejlődése és pénzügyi igényei keresletet támasztanak a bankszektor szereplői felé, amelyek egy követő, függő pozíciót töltenek be a nemzetgazdaság rendszerében.
- 3) A legnagyobb publicitást azonban az előbbivel ellentétes oksági kapcsolat és az azt alátámasztó empirikus elemzések kapták. Már a schumpeteri vállalkozói elméletben megjelent, hogy a jól működő pénzügyi rendszer, a modern bankpiaci működés nyújt forrást és lehetőséget a vállalkozónak a fejlődésre, az innovációra, mely végül befolyásolja a gazdaság növekedését (Schumpeter 1912). Ezt a gondolatot vitte tovább az angol iparosodás vizsgálatokor Hicks (1969), amikor is kimutatta, hogy a gazdasági növekedésben – tőkemobilizáló, finanszírozó tevékenységével – a pénzügyi szektor meghatározó szerepet játszott (Mitchell 1970, Beck et al. 2005).

Elfogadva az utóbbi megállapításokat, a továbbiakban úgy tekintünk a pénzügyi szolgáltató szektorra, mint külső finanszírozási lehetőségre, mely pozitív összefüggésben van a vállalkozásalapításokkal, valamint a cégvilág dinamizmusával és az innovációkkal, amelyek a növekedés hajtóerői (Klapper 2006, Klapper et al. 2006, Aghion et al. 2007, Ayyagari et al. 2005). A pénzügyi szektor továbbá lehetővé teszi a vállalkozásoknak, hogy a finanszírozási lehetőségek kihasználásával nagyobb egyensúlyi méretet érhessenek el, mely a későbbiekben nagyobb piaci potenciált, gyorsabb növekedési ütemet biztosíthat számukra (Rajan–Zingales 1998, Bekaert et al. 2005).

A pénzügyi szolgáltató intézmények – többek között – mint a külső finanszírozás szereplői jelen vannak a gazdaságban, fontos tényezői a helyi folyamatoknak, fejlődésnek, így a tanulmányban e szerepkörük összefüggéseit az elérhetőség oldaláról közelítjük meg, azaz a pénzügyi elérhetőség és kirekesztés szempontjait vizsgáljuk a településhierarchia egyes szintjein, a város–vidék-különbözőségek kettősségének kimutatásával.

A pénzügyi hálózat területi elemzésének elmélete

A regionális gazdaságtan központjában a telephelyválasztás kérdése áll, főbb elméleteiben a mikroökonómia, a makroökonómia és a gazdaságföldrajz korábbi eredményeit hasznosítva próbálják meghatározni az egyes gazdasági tevékenységek optimális telepítési helyét, működési területét (Rechnitzer 1994). Azonban ezek a – korainak tekintett – telephelyválasztási elméletek kevésbé foglalkoztak pénzügyi szolgáltatásokkal, a bankok fiókhálózatának elhelyezkedésével, ugyanis hosszú idő alatt alakult ki az egységesnek továbbra sem nevezhető pénzügyi földrajzi gondolkodás. Kutatási területünk a pénzügyi földrajznak csak egy szelete, az intézményi struktúrák földrajza az intézményhálózatok területi kiterjedésével, annak neoklasszikus megközelítésű, centralizált, illetve posztkeynesi, decentralizált jellegével foglalkozik

(Gál 2010a). A pénzügyi globalizáció keretrendszerét megalapozó neoklasszikus elméletek a centralizált, integrált nemzeti bankrendszerek mellett érvelnek, azok méretgazdaságossági előnyeit hangsúlyozva kiemelik, hogy nemcsak a piac működése, de a pénzügyi intézmények térbeli eloszlása is optimális, s a tőkeáramlások mindig a területi különbségek régiók közötti kiegyenlítődések irányába hatnak (Kohn 1998).

Ezzel szemben a posztkeynesi, decentralizált megközelítés a helyi, regionális beágyazású intézményrendszer mellett áll ki, mely szerint ez szolgálja egy adott terület (település, régió) érdekeit, ahogyan egy országos kereskedelmi bank helyi fiókjai az egyenlőtlen térbeli pénzmozgásokat a pénzpiacok alapvető tulajdonságaiként értelmezik (Chick–Dow 1988). McKillop és Hutchinson (1991) érvelése szerint a perifériákról a centrumokba áramló befektetések visszaosztása jelentős elmaradásokat mutat, ugyanis a fiókhálózat távolabbi pontjain történő értékesítés magasabb tranzakciós és monitoringköltséggel párosul. Berger és Udell (1995) vizsgálatai azt igazolták, hogy a nagyobb univerzális bankok kevésbé érdekeltek a kockázatosabb, perifériákon működő kisvállalatok (valamint önkormányzatok és magánszemélyek) hitelezésében, a helyben működő bankok a legfőbb csatornaként szolgálnak az említett szereplők pénzügyi szükségletének kielégítésében (Gál 2012).

A helyi, regionális bankrendszer egyik célja a régió pénzügyi forrásainak helyben tartása, a tőkeáramlás megfékezése, ugyanakkor erősen függ az adott régió gazdaságától, érzékenyebb a válságokra, részese a régió fejlesztésének. A helyi intézmény a gazdaságba és a társadalomba jobban beágyazott, esetében kisebb az úgynevezett funkcionális vagy működési távolság (Torluccio et al. 2011). Ez azt jelenti, hogy a pénzügyi intézmény ismeri azt a területet, ahol működik és jelentős kapcsolati tőkével rendelkezik. Cole és szerzőtársai (2004) kutatásaikkal igazolták a helyi, lokális bankok jelentős szerepét az elmaradottabb térségek közép- és kisvállalkozásainak hitelezésében, s így az adott terület gazdaságának fejlődésében. Kimutatták, hogy a lokális pénzintézetek hiteldöntései nem kizárólag a nemzetközi kereskedelmi bankok által is alkalmazott kvantitatív (*hard*) információkon alapulnak, hanem jelentős szerepet kapnak a helyi ismeretekből, a személyes interakciókból származó *soft* tényezők. Vizsgálatokkal alátámasztották, hogy a helyhez kötött, banki ügyintézés az információs aszimmetria mérséklésének hatékony eszköze (Boot 2000), ugyanis a bank és az ügyfél közötti távolság csökkenése pozitívan hat a bank hitelkihelyezési hajlandóságára is (Ferri–Messori 2000, Guiso et al. 2004, Elyasiani–Goldberg, 2004).

Ezzel szemben a központosított, centralizált bankrendszer könnyebben átvészeli a válságidőszakot, a gazdasági visszaesést, viszont a fiókok autonómiája, információellátása kisebb, mint a helyi, regionális modellben, és ebből a függésből adódhat a gyengébb teljesítmény (Gál 1998). Az országos irányítású, kevésbé regionalizált bankrendszerek posztkeynesi kritikája arra hívta fel a figyelmet, hogy térségi recesszió idején, a már amúgy is hátrányos helyzetű, periférikus régiók fiókhálózatainak racionalizálására kerül először sor (Dow 1994).

A magyar pénzügyi hálózatok átalakulása, fejlődése

A hazai pénzügyi rendszer jelenlegi formáját 1987-ben nyerte el, amikor is Magyarországon újra bevezették a kétszintű bankrendszert, melyben a Magyar Nemzeti Bank szerepköre élesen elvált az újonnan alapítható kereskedelmi bankok funkciójától. A modellváltás hatására a nagyobb térségek fiókhálózatának különbségei 1990-ig kiegyenlítődtek, a Dunántúl hátránya megszűnt. Az 1990-es évek közepétől a nyugati országrész viszonylagos telítődése után a fő célponttá már a keleti és a déli országrész nagyvárosai váltak. 1996 és 1998 között egyfajta hálózatépítési verseny történt. A telítődő dunántúli régiókat megelőzte a keleti régiókban megvalósult hálózatbővítés (Gál 2005). Ezzel megkezdődött egy hosszú folyamat, melynek eredményeként az országban található bankfiókok száma jelentősen megnőtt, kisebb visszaesést csak a 2008 utáni válságidőszak és annak következményei okoztak. A (döntően külföldi tulajdonosi háttérű) kereskedelmi bankok jellemzően a nagyobb népességszámú településeken (régióközpontok, megyeszékhelyek, középvárosok) építették ki hálózatukat, Nemes-Nagy (1998) centrum–periféria elméletére alapozva ezt nevezhetjük a bankrendszer városi dimenziójának.

A szektor vidéki dimenziójának a takarékszövetkezeti rendszert tekintjük, ugyanis ezen intézmények alapvető működési elvükben a térségi finanszírozási igények kielégítésére vállalkoznak. Az első szövetkezetek főleg a rurális térségekben, 3–4 községenként alakultak, és tevékenységük célja a lakosság hitelhez juttatása volt. Ezt a rendszert a szocializmus megpróbálta szétzúzni (a magántulajdon rendszeridegen elvei okán), majd a rendszerváltozás hozta meg a takarékszövetkezetek újjászületését, már tágabb ellátható feladat- és hatáskörrel (Gál 2010b, Kovács 2014). Az 1991. évi CXII. törvény alapján a méretgazdaságosság elvét szem előtt tartva a takarékszövetkezetek is terjeszkedtek, és a piacképesebb városokat hódítottak meg (Kiss 2008). Ezzel azonban elvesztették a vidék bankja státusukat, ma már inkább csak forrásgyűjtő szerepükkel vannak jelen a vidéki, periférikus területeken, ugyanis forrásaik jelentős részét a bankközi piacon helyezik el. A magyar takarékszövetkezeteket 2013-ig széttagoltság is jellemezte, hiszen két (nem kötelező tagságú) országos szövetség (Országos Takarékszövetkezeti Szövetség, Takarékszövetkezetek Érdekvédelmi Szövetsége), három intézményvédelmi alap (Országos Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alap, Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi Alap, Regionális Pénzügyintézetek Intézményvédelmi Alapja) és egy nem minden intézményre kiterjedő központi bank, a Takarékbank működött a rendszerben, ellentmondva az erős központi integráló nemzetközi szervezetek gyakorlatának (Gál–Burger 2013, Kovács 2015). A rendszert végül a kormányzati szándék felülről jövő integrációval, nevezetesen a 2013. évi CXXXV. törvénnyel változtatta meg, létrehozva a kötelező tagságú szerveződést a szektor egységesítésének és együttműködésének jobb kihasználásával, a versenyképesség növelése érdekében. A törvény életre hívta a Szövetkezeti Hitelintézetek Integrációs Szervezetét is, ami a szövetkezeti hitelintézetek közös intézményvédelmi és belső folyamatokat szabályozó szervezetévé vált (Bodnár et al.

2015). Mindemellett fontos megjegyeznünk, hogy még ma is 2 millió embernek az egyetlen pénzügyi lehetőséget a szövetkezeti szektor jelenti az országban, mert lakókörnyezetükben nem működik kereskedelmi bank. Az utóbbi években többször felmerült, hogy a Magyar Államkincstár az állami intézményrendszer bankpiaci kiszolgálása mellett, a hazai önkormányzatok számlavezető intézményeként kötelező jelleggel jelenjen meg, azonban ezt a kezdeményezést 2016-ban elvetették.

A pénzügyi hálózatok területi elemzési módszertana, a felhasznált adatok

A tanulmány célja a pénzügyi hálózat területi leképeződésében megmutatkozó város–vidék-ellentétek igazolása, melynek vizsgálatára a banki szolgáltatások gazdaságfejlesztő szerepének és elérhetőségének a szakirodalomban alkalmazott módszertanát használtuk.

A szolgáltató szektor egyfajta centralizációjából kiindulva (Beluszky–Győri 2006) elfogadtuk, hogy a pénzügyi szolgáltatások sem érhetők el közvetlenül minden településen. Fontos azonban azt is megvizsgálni, hogy ezektől a településektől milyen távol találhatóak a szektor egyes egységei. Ehhez a hazai működési területű kereskedelmi bankok fiókjainak és a takarékszövetkezetek kirendeltségeinek adatbázisából létrehoztunk egy címlistát, majd azon települések esetében, ahol egyik szereplő sem volt jelen, meghatároztuk a legközelebbi intézmény távolságát. Ezt megadhatjuk fizikai távolságban (kilométer) vagy hozzárendelhetjük az eléréshez szükséges időtartamot is (perc), amihez további tömegközlekedési átlagos menetidőket kellett figyelembe vennünk. A fizikai távolságok szerinti vizsgálatot a szerző korábban (2014) már bemutatta, ezért jelen tanulmányában az elérés időtartamát elemzi.

Továbbra is axiómaként fogadtuk el, hogy nem találhatunk minden településen pénzügyi szolgáltató intézményt, ezért érdemes nagyobb területi egységekben elvégezni a vizsgálatokat. Az intézmények területi kiterjedését, jelenlétét viszonylag egyszerű mutatószámokkal le tudtuk írni, mint például a bankfiókok, kirendeltségek sűrűsége. Ennek során egyrészt vizsgálható a bankfiókok egy-egy területi egységre vetített száma (földrajzi megközelítés – Alessandrini et al. 2009), másrészt az egy fiókra jutó lakosok száma (társadalmi megközelítés).

Az egyszerű indikátorképzés adta különböző szintű területi elemzésekkel több tanulmány is foglalkozott, akár egyes országok vizsgálatára (Bikker et al. 2007, Bresler et al. 2007), akár országok összehasonlítására (Gál–Kovács 2017), akár regionális és megyei elemzésekre (Burgstaller 2013, Kovács 2014, 2015) használva az említett mutatószámot.

A bankpiaci sűrűség indikátorából levezethetők a jellemző területi különbségek, azonban egyszerűségéből ered a hiányossága is: egyszerű ráta formájából adódóan nem foglalkozik a sűrűség háttérével, az adott régió, illetve területi egység gazdasági és demográfiai viszonyaival, kondícióival. Éppen ezért alkalmazása általában csak kiindulópont, az egyes modellek a képzett indikátort használják további statisztikai

tesztek, vizsgálatok komponenseként. Burgstaller (2013) a regionális jövedelmek mértékével, növekedési rátájával, valamint a népsűrűséggel összefüggésben vizsgálta a regionális hálózatsűrűséget. Ausztria példáját mutatta be, s korábbi tipizálásokat használt a területek felosztására. Eredményeiből kiderült, hogy a kereskedelmi bankfiókok átlagos száma a magasabb jövedelmű és népsűrűségű területeken nagyobb, míg a rurális terekben – a takarékszövetkezetek többségével összefüggésben – kisebb. Míg a kereskedelmi bankok kiemelkedő jelenléte a sűrűn lakott területeken jellemző, addig a jelzáloghitelbankok a fejlődő gazdasági szerkezetű régiókban összpontosulnak. Hasonló eredmények születtek Conrad és szerzőtársai (2009) németországi vizsgálataiból, melyekkel további szignifikáns kapcsolatot mutattak ki a terület-egységek (német tartományok) jövedelmi helyzete és a különböző típusú pénzügyi intézmények sűrűségi mutatói között is.

Bonaccorsi és Gobbi (2001) olaszországi adatokon vizsgálta a bankpiaci sűrűséget, és eredményeik szerint a nagyobb piaci sűrűség kedvezően hat a vállalkozások, főképp a kis- és középvállalkozások hitelezésére, továbbá csökkenti a rossz piaci hitelek arányát. Ezen túlmenően Benfratello és szerzőtársai (2005) további pozitív összefüggéseket tártak fel a bankok jelenlétének növekedése és a vállalati innovációs aktivitás között, szintén olasz adatok felhasználásával.

A hazai kereskedelmi bankok fiókjainak és a takarékszövetkezetek kirendeltségeinek földrajzi elhelyezkedését vizsgálatunkhoz a Magyar Nemzeti Bank, a Központi Statisztikai Hivatal (KSH), továbbá az egyes pénzügyi intézmények adatszolgáltatásaiból ismertük meg. Azokon a településeken, ahol közvetlenül nem érhetőek el pénzügyi szolgáltató intézmények, ott szükséges volt a legközelebbi ponthoz való eljutás vizsgálata is, melyhez a KSH T-Star adatbázisa és a Google lokációs lehetőségei nyújtottak segítséget.

Az ügyfelek oldaláról megvizsgáltuk az alapvető pénzügyi termékekkel (a bankszámlával és a bankkártyával) való ellátottság településhierarchiában mutatkozó különbségeit is.

Eredmények

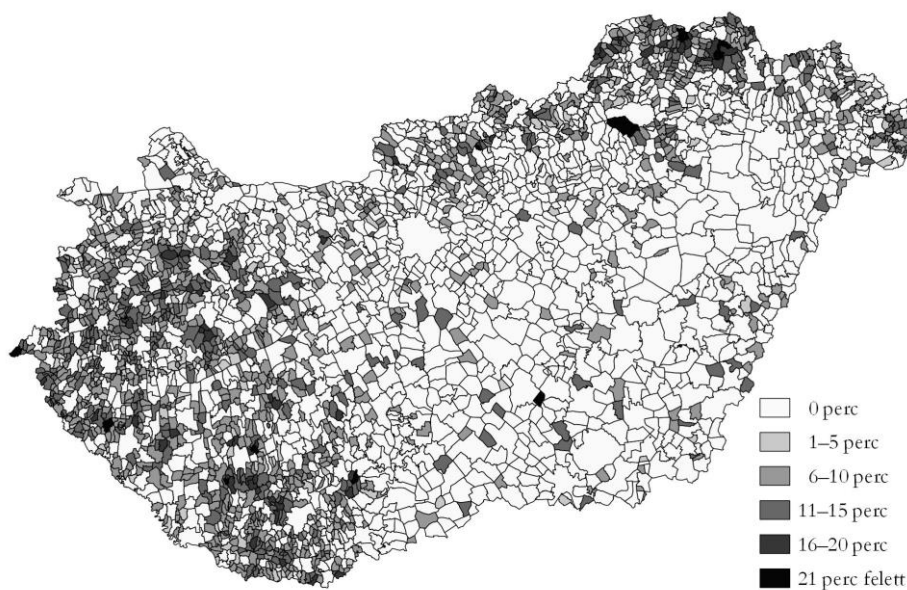
Elérhetőség és kirekesztés

A bankpiaci szolgáltatásokra jellemző centralizációs trendek miatt vannak (és mindig is lesznek) olyan települések, melyek nem rendelkeznek pénzügyi fiókkal, kirendeltséggel, az ott élőknek kisebb-nagyobb időt jelent a legközelebbi olyan település elérése, ahol alapvető pénzügyi szolgáltatásokat tudnak igénybe venni. Az 1. ábra azt mutatja, hogy Dunántúl és Észak-Magyarország sajátos aprófalvas településszerkezetével, illetve jelentős számú zsáktelepülésével magyarázható a fiókok és a kirendeltségek eléréséhez szükséges idő növekedése. A szolgáltatások koncentrált jellegét alátámasztják a települési funkciók kialakulását, meglétét vizsgáló gazdaságtörténeti kutatások is, melyek alapján megállapítható, hogy egyes funkciók – így a pénzügyi

szolgáltatási egységek – a járási, a mikrotérségi központokba összpontosulnak (Horeczki 2013).

1. ábra

A legközelebbi hitelintézet elérhetősége közúton, 2014
Accessibility of the nearest financial institution by road in minutes, 2014

Forrás: KSH T-Star adatok alapján saját szerkesztés.

Az elmúlt évtizedek s napjaink gyorsan változó információs technológiai világa, az abban megjelenő innovációk az 1990-es évek második felétől egyre inkább lehetővé tették a pénzügyi szolgáltatóknak azt, hogy tevékenységük egyes elemeit elektronikus platformokra tereljék, megnyitva az online banki ügyintézés, vagy más néven az e-banking piacát (Bruno et al. 2014). Robbins (2006) vizsgálata alapján a háztartási felhasználók körében az 1995 és 2004 közötti időszakban nyolcszorosára nőtt az online ügyintézés alkalmazók aránya. A hazai adatokat vizsgálva 2008-ban az internetszolgáltatással rendelkező vállalkozások 79%-a intézte online pénzügyi tranzakcióit (KSH 2010). Az állami szférában ez az arány 2013-ban ennél alacsonyabb volt, ugyanis az önkormányzatok 50, a közigazgatási intézmények 72%-a használta ki az e-bank adta lehetőségeket (KSH 2014). Ez mégsem jelenti a fizikai jelenlét fontosságának elvetését, hiszen egyelőre a legtöbb esetben olyan szolgáltatások, mint új bankszámla nyitása, hitelkérelem beadása, továbbá különböző egyedi ügyintéзések nem végezhetők el az online platformok segítségével. Szintén a fiókok és a kirendeltségek földrajzi elérését követeli meg, hogy a lakosság – demográfiai,

iskolázottsági, jövedelmi okok miatt – nem képes, vagy nincs lehetősége az e-banking adta lehetőségek kihasználására. Burián (2005) mindezeket túl a fogyasztók és a szolgáltatók oldaláról az internetalapú banki ügyintézés kockázatait is számba vette.

Az elérhetőség mellett a pénzügyi kirekesztés vizsgálható például az alapvető pénzügyi termékekkel való rendelkezés mutatóival. Ebből a szempontból a hazai viszonyokat legátfogóbban Helmecci (2010) elemezte. A bankszámlával való rendelkezésről kimutatta, hogy míg a gazdaságilag fejlettebb, urbanizáltabb, népesebb városokban magasabb az ezer lakosra jutó bankszámlák száma, addig a 30–50 ezer főt számláló települések két csoportba sorolhatók. Az egyik csoportba a megyeszékhelyek tartoznak, ahol 1500–1900 bankszámla jut ezer lakosra, a másik csoportba pedig a megyeszékhely státussal nem rendelkező, de hasonló méretű települések, ahol ezer lakosra 500 bankszámla jut.

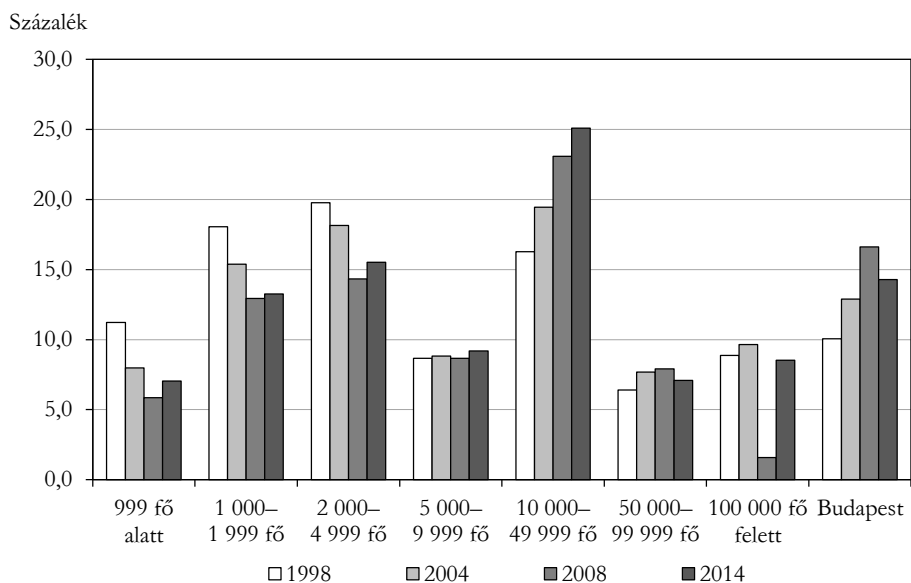
A fiókhálózat sűrűsége, hálózati megoszlások

A hitelintézeti működés, az alapvető termékek közvetlen elérhetősége az említettek alapján nem lehet elvárás, az 1. ábra tanúsága szerint az ország aprófalvas térségei azok, ahol korlátozott az elérhetőség. Megvizsgáltuk azt is, hogy a településhierarchia egyes szintjein mennyire kiépített a fiókhálózat. A 2. ábra szerint a vizsgált időszakban egyrészt a kistelepüléseken (5 ezer fő alatt) jelentős mértékben csökkent a bankfiókok és a takarékszövetkezeti kirendeltségek száma és aránya, ezzel szemben a 10 ezer fő feletti településeken nőtt. Másrészt a 2008 óta végbemenő recesszió hatása leginkább Budapesten, és a nagyvárosokban érzékelhető, ezeken a településeken volt a legmarkánsabb a válságreakciók generálta fiókbezárások gyakorlata, mely összességében ezen településkategóriák fiókhálózati részesedésének csökkenését okozta 2014-re.

A 10 ezer fő alatti települések részesedésének szerény emelkedése mögött is inkább a nagyvárosi fiókok és kirendeltségek számának jelentősebb csökkenése áll, mintsem a kistelepüléseken levő szolgáltatói kör bővülése. Ha a népesség településhierarchia szerinti megoszlását is figyelembe vesszük, akkor a hálózatban alulreprezentált a legkisebb népességnagyság-kategória és Budapest is, mivel esetünkben a fiókok hálózaton belüli aránya nem éri el lakónépességük országos népességen belüli arányát. Ellentétes tendencia figyelhető meg például az 1000–1999 fős népességnagyság-kategóriájú településeken, ahol a lakónépességhez képest magasabb a fiók-sűrűség.

2. ábra

**A hitelintézeti fiókhálózat megoszlása
a települések népességnagyság-kategóriái szerint**
Distribution of the branches of financial institutions by categories
of settlement population

Forrás: KSH T-Star adatok alapján saját szerkesztés.

Amennyiben kettéválasztjuk a hitelintézeteket kereskedelmi bankokra és szövetkezeti elven működő hitelintézetekre, akkor további információkat nyerhetünk, melyeket az 3. ábra tartalmaz. Az 1990-es években megkezdődött egy hosszú folyamat, melynek nyomán az országban található hitelintézeti fiókok és kirendeltségek száma jelentősen emelkedett, de mindez leginkább a nagyobb népességszám-kategóriájú településeket (régióközpontok, megyeszékhelyek, középvárosok) érintette. Ezzel szemben a takarékszövetkezetek központi szervezetei általában a kisvárosokban, a nagyközségekben működtek, és kirendeltségeik révén eljutottak a kisebb településekre is (Rajnai 1999).

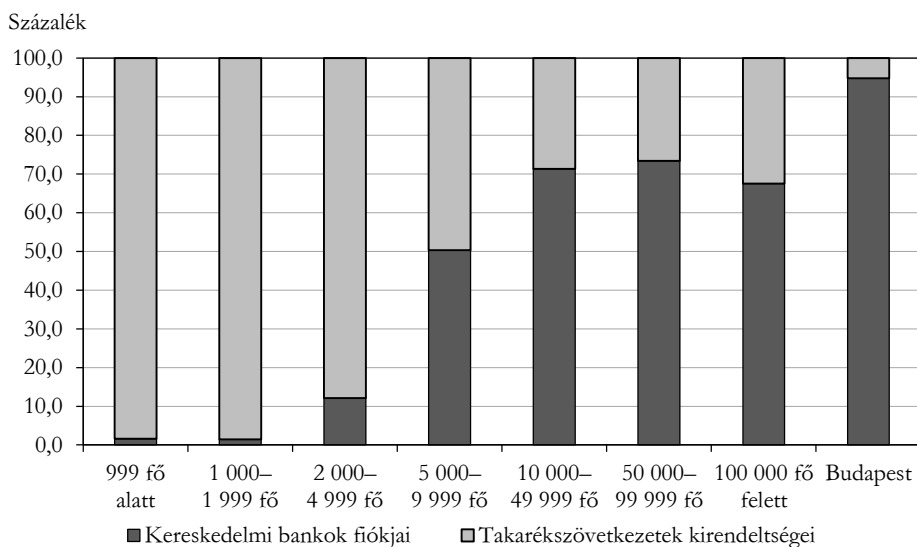
A takarékszövetkezeti hálózat folyamatosan fejlődött az elmúlt 25 évben, alkalmazkodva a mindenkori szabályozáshoz és gazdasági környezethez. A vidéki gazdaságok és az önkormányzatok életében sok esetben az egyetlen pénzügyi szolgáltatót jelentik. A kizárólagos pénzügyi szolgáltatói szerepkör igazolódni látszik, hiszen – korábbi tapasztalatok (Gál 2009, Kovács 2011) mellett – a kereskedelmi bankok és a takarékszövetkezetek 2014. évi hálózatán végzett elemzés azt mutatta ki, hogy

Magyarország lakosságának több mint ötöde olyan településen él, ahol az egyetlen pénzügyi szolgáltató valamely helyi takarékszövetkezet.

3. ábra

A kereskedelmi bankok és a takarékszövetkezetek hálózatának megoszlása a települések népességnagyság-kategóriái szerint, 2014

Distribution of commercial and cooperative credit banks by categories of settlement population, 2014

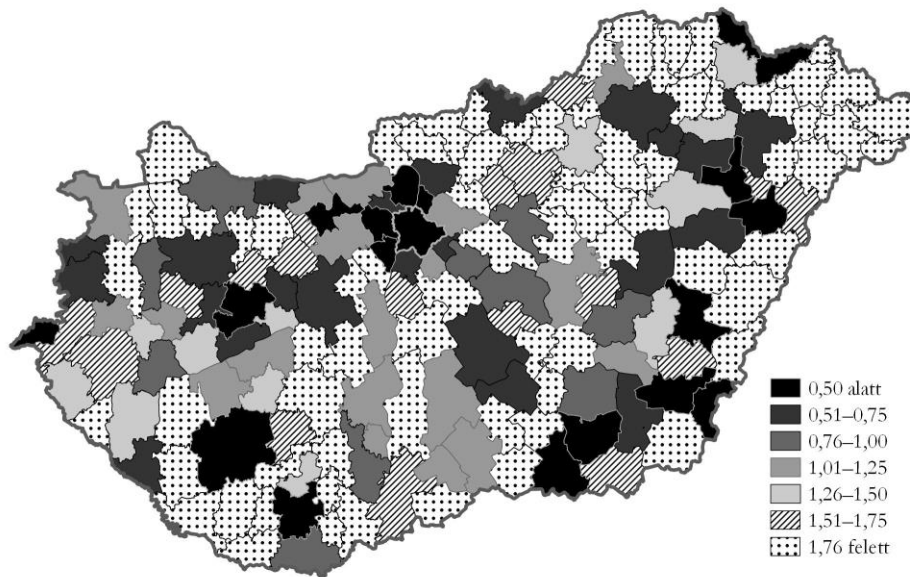
Forrás: A kereskedelmi bankok és a takarékszövetkezetek adatai alapján saját szerkesztés.

A kereskedelmi és a szövetkezeti hitelintézeti működés nagyvárosi, vidéki eltéréseit a sűrűség mérésére alkalmas indikátor segítségével is elemezhetjük. A 4. ábra szemlélteti a kereskedelmi bankok és a takarékszövetkezetek járási szintű fióksűrűségi rátáját. Míg az egynél kisebb ráták a kereskedelmi bankok, addig az egynél nagyobb ráták a takarékszövetkezetek többségét mutatják. A globális tulajdonosi háttérű kereskedelmi hitelintézetek a megyeszékhelyek járásai mellett szinte kizárólagosan a 10 ezer főnél népesebb települések által képviselt járásokban vannak többségben. Az ennél kisebb lélekszámú városokat magukban foglaló járások esetén csak három határ mentén elhelyezkedő járásra (szentgotthárdi, csurgói, cigándi) jellemző a kereskedelmi bankokkal való jobb ellátottság. Az 50 ezer fő alatti városok körüli járások közül néhányban a takarékszövetkezetek vannak többségben, ami a kisebb lélekszámú járásokat kizárólagosan jellemzi, az említett kivételekkel.

4. ábra

A kereskedelmi bankok és a takarékszövetkezetek fióksűrűségi rátája járásonként, 2015

Rate of commercial banks' and cooperative credit banks' branch density at the level of administrative districts, 2015

Forrás: A kereskedelmi bankok és a takarékszövetkezetek adatai alapján saját szerkesztés.

Pénzügyi fióksűrűség egyes európai országokban, 2011

Branch density of financial institutions in some European countries, 2011

Ország	Fióksűrűség, fő/fiók
Ausztria	850
Svájc	1 200
Németország	1 600
Lengyelország	1 850
Magyarország	3 220

Forrás: Kovács (2015).

A kereskedelmi bankok és a takarékszövetkezetek teljes hálózatának elemzéséből megállapítható, hogy a fióksűrűség országos rátája 3 220 fő/fiók, mely néhány európai országgal összehasonlítva jelentős lemaradást mutat (lásd a táblázatot). A

magas országos ráták a neoklasszikus elmélet (jelentős pénzügyi központ) érvényesülését mutatják, hiszen minél centralizáltabb egy nemzeti bankrendszer, annál nagyobb a hálózat sűrűségével is mérhető funkcionális távolság.

Nemzetközi példák szerint a sűrűségi ráta csak egyfajta kiindulópontnak tekinthető, fontos annak összevetése további gazdasági-társadalmi mutatókkal is. A kutatás keretében a járási fióksűrűségi adatokat olyan kontrollváltozók segítségével elemeztük, mint a népsűrűség, a munkanélküliség, az egy főre jutó személyi jövedelemadó (ezer forintban), valamint a területen működő vállalkozások száma. Az általunk összegyűjtött fiókhálózati adatok, illetve a KSH járási adatai alapján elvégzett regressziós elemzésből megállapíthatjuk, hogy a vizsgált mutatók közötti kapcsolatok különbözőek. Takarékszövetkezetek esetében az R^2 értéke 0,5, a fióksűrűség esetében pedig 0,17. A mutatók között páronként vizsgált korreláció szintén változatos eredményeket hozott: a takarékszövetkezeti kirendeltségek sűrűsége esetén a kapcsolat minden esetben azonos irányú, és legkevésbé az egy főre jutó személyi jövedelemadó növekedésére van hatással. A kereskedelmi bankok elérési adataival a munkanélküliségi és a népsűrűségi adatok negatívan korrelálnak, ami azt támasztja alá, hogy az alacsony népsűrűségű és magas munkanélküliségi rátákkal jellemezhető falvakban nincsenek bankfiókok.

A járási besorolásával (kedvezményezett, fejlesztendő, komplex programmal fejlesztendő) összevetve a sűrűségi mutatókat laza korreláció jellemzi a takarékszövetkezeteket, vagyis minél rosszabb helyzetű egy járás, annál kevesebb ügyfelet kell ellátnia egy kirendeltségnek (korrelációs együttható: 0,25). Ezzel ellentétes irányú a kapcsolat a bankfiókok számával való korreláció vizsgálatánál (korrelációs együttható: $-0,38$).

Összegzés, további kutatási irányok

Az eredmények alapján megállapítható, hogy bár az elmúlt időszakban változtak a piaci körülmények (gazdasági válság és annak hatásai, a hazai tulajdon kormányzati erőfeszítésekkel való emelése, szövetkezeti integráció), valamint a hitelintézeti piac szereplőinek érdekei is, mégis jelentős különbségek mutathatók ki a globális bankcsoportok tulajdonában levő kereskedelmi bankok és a kooperatív elveken működő takarékszövetkezetek között. Előbbiek jellemzően centralizált elvek alapján, központosított döntéshozattal működnek, míg a szövetkezeti hitelintézetek inkább a helyi jelenlét – helyi döntés filozófiája mentén. A működési területek élesen elkülönülnek a településhierarchia egyes szintjei között, ami egyrészt alapításuk gyökereivel (miszerint a vidék finanszírozásának javítása a cél) magyarázható, másrészt pedig gazdasági korlátaikkal. A viszonylag kisméretű hitelszövetkezetek nagyvárosi, nagyvállalati lehetőségeit szűkíti az alacsonyabb mérlegfőösszeg, valamint számos költségvetési plafon is. Emiatt a nemzetközi gyakorlatban alulról építkező integrációk alakultak ki, amelyben a résztvevők bár önállóak, mégis kölcsönösen segítik egymást.

A magyar modell ettől eltérő, ugyanis 2013 után kormányzati döntéssel (2013. évi CXXXV. törvény) alakult ki a szövetkezeti hitelintézetek integrációja, azonban annak eredményei korlátozottan mérhető, adathozzáférési problémák miatt.

Fiókhálózat-sűrűségi vizsgálataink laza kapcsolatot mutattak az egyes társadalmi-gazdasági folyamatok és a hitelintézeti jelenlét között, a továbbiakban ez irányban tervezzük kiterjeszteni kutatásainkat: például egy területi és társadalmi tőke, valamint egy gazdasági komponenssel, annak érdekében, hogy komplexebben jellemezhesük a fiókhálózat területi tagoltságát, továbbá a sűrűségi mutatók után a funkcionális távolság modelljének (Alessandrini et al. 2009) egy adaptációját is alkalmazhassuk a magyar hitelintézeti működésre. Ennek egyelőre a legnagyobb akadálya a társadalmi tőkének az alacsonyabb területi egységek (település, járás) szintjén történő meghatározása.

Köszönetnyilvánítás

A szerző köszönetét fejezi ki a Magyar Regionális Tudományi Társaság 2016. évi Vándorgyűlésének Város és vidék szekciójában tartott előadásához történt hozzászólásokért, észrevételekért. A tanulmány hátterét a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFI) K120007 számú, *Pénzintézetek gazdaságfejlesztő szerepe a teljesítmény és a hitelezési mutatók alapján: területi pénzügyi vizsgálatok* című kutatás biztosította.

IRODALOM

- AGHION, P.–FALLY, T.–SCARPETTA, S. (2007): *Credit Constraints as a Barrier to the Entry and Post-Entry Growth of Firms* 45th Panel Meeting of Economic Policy, World Bank.
- ALESSANDRINI, P.–PRESBITERO, A. F.–ZAZZARO, A. (2009): Banks, Distances and Firms' Financing Constraints *Review of Finance* 13 (2): 261–300.
- AYYAGARI, M.–DEMIRGÜC, A.–KUNT, A.–MAKSIMOVIC, M. (2005): *How Important are Financing Constraints? The Role of Finance in the Business Environment* World Bank, Washington, DC.
- BECK, T.–DEMIRGÜC, A.–KUNT, A.–MARTINEZ-PERIA, M. S. (2005): Financial and Legal Constraints to Firm Growth: Does size matter? *The Journal of Finance* 60 (1): 137–177.
- BEKAERT, G.–HARVEY, C. R.–LUNDBLAD, C. (2005): Does Financial Liberalization Spur Growth? *Journal of Financial Economics* 77 (1): 3–55.
- BELUSZKY, P.–GYÓRI, R. (2006): A magyar városhálózat funkcionális versenyképessége In: HORVÁTH, GY. (szerk.): *Régiók és települések versenyképessége* pp. 236–293., MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs.
- BENFRATELLO, L.–SCHIANTERELLI, F.–SEMBENELLI, A. (2005): *Banks and innovation: Microeconomic evidence on Italian firms* Boston College Working Papers in Economics, no. 631., Boston.
- BERGER, A.–UDELL, G. (1995): *Universal Banking and the Future of Small Business Lending* Working Papers 17. Wharton School Center for Financial Institutions, University of Pennsylvania, Philadelphia.

- BIKKER, J. A.–SPIERDIJK, L.–FINNIE, P. (2007): *The Impact of Market Structure, Contestability and Institutional Environment on Banking Competition*. Working Paper Number 156. De Nederlandsche Bank, Amsterdam.
- BODNÁR, L.–DELIKÁT, L.–ILLÉS, B.–SZEPESI, Á. (2015): Takarékszövetkezetek + integráció = hatékonyabb pénzforgalom? *Hitelintézet Szemle* 14 (3): 122–146.
- BONACCORSI DI PATTI, E.–GOBBI, G. (2001): The changing structure of local credit markets: Are small business special? *Journal of Banking and Finance* 25 (12): 2209–2237.
- BOOT, A. W. A. (2000): Relationship banking: What do we know? *Journal of Financial Intermediation* 9 (1): 7–25.
- BRESLER, N.–GRÖBL, I.–TURNER, A. (2007): The role of German savings banks in preventing financial exclusion In: ANDERLONI, L.–BRAGA, M. D.–CARLUCCIO, E. M. (Eds): *New Frontiers in Banking Services* pp. 247–269., Springer, Berlin.
- BURGSTALLER, J. (2013): Bank Office Outreach, Structure and Performance in Regional Banking Markets *Regional Studies* 47 (7): 1131–1155.
- BURIÁN, G. (2005): Az Internet Banking Kockázatai *Hitelintézet Szemle* 4 (2): 36–56.
- CHANDAVARKAR, A. (1992): Of Finance and Development: Neglected and Unsettled Questions *World Development* 20 (1): 133–142.
- CHICK, V. – DOW, S. (1988): A post-Keynesian perspective on the relation between banking and regional development In: ARESTIS, P. (szerk.): *Post-Keynesian Monetary Economics* pp. 219–250., Edward Elgar, Aldershot.
- COLE, R. A.–GOLDBERG, L. G.–WHITE, L. J. (2004): Cookie-cutter versus character: The micro structure of small business lending by large and small banks *Journal of Finance and Quantitative Analysis* 39 (2): 227–251.
- CONRAD, A.–NEUBERGER, D.–SCHNEIDER-REIBIG, M. (2009): *Geographic and demographic Bank outreach: Evidence from Germany's three-pillar banking system* Working Paper No. 98. Universität Rostock, Rostock.
- DEMIRGÜÇ-KUNT, A. (2010): Finance And Economic Development the Role of Government In: BERGER, A. N.–MOLYNEUX, P.–WILSON, J. O. S. (eds.): *The Oxford Handbook of Banking* pp. 729–755., Oxford University Press, Oxford.
- DOW, S. (1994): European monetary integration and distribution of credit availability In: CORBRIDGE, S.–MARTIN, R.–THRIFT, N. (eds.): *Money, Power and Space* pp. 149–164., Blackwell, Oxford.
- ELYASIANI, E.–GOLDBERG, L. G. (2004): Relationship lending: a survey of the literature *Journal of Economics and Business* 56 (4): 315–330.
- FERRI, G.–MESSORI, M. (2000): Bank-Firm Relationships and Allocative Efficiency in Northeastern and Central Italy and in the South *Journal of Banking and Finance* 24 (6): 1067–1095.
- GÁL, Z. (1998): A pénzügyi szektor területfejlesztési kérdései Magyarországon *Tér és Társadalom* 12 (4): 43–71.
- GÁL Z. (2005): The development and the polarised spatial structure of the Hungarian banking system in a transforming economy. – Barta Gy. (szerk.): *Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition*. MTA RKK, Pécs, pp. 197–219.

- GÁL, Z. (2009): Banking network In: KOCSIS, K.–SCHWEITZER, F. (szerk.) *Hungary in Maps* pp. 178–181., Geographical Research Institute Hungarian Academy of Sciences, Budapest.
- GÁL, Z. (2010a): *Pénzügyi piacok a globális térben. A válság szabdalta pénzügyi tér* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GÁL, Z. (2010b): *The Golden Age of Local Banking - The Hungarian Banking Network in the Early 20th Century* Gondolat Kiadó, Budapest.
- GÁL, Z. (2012): A hazai takarékszövetkezeti szektor szerepe a vidék finanszírozásában *Területi Statisztika* 52 (5): 437–460.
- GÁL, Z.–BURGER, CS. (2013): A vidék bankjai? A magyar takarékszövetkezeti szektor hitelezési aktivitása *Közgazdasági Szemle* 60 (3–4): 373–401.
- GÁL, Z.–KOVÁCS, S. ZS. (2017): Role of business and financial services in the Central and Eastern Europe In: LUX, G.–HORVÁTH, GY. (eds.) *Handbook to Regional Development in Central and Eastern Europe* pp. 47–65., Routledge, London and New York.
- GUIO, L.–SAPIENZA, P.–ZINGALES, L. (2004): The Role of Social Capital in Financial Development *American Economic Review* 94 (3): 526–556.
- HELMECZI, I. (2010): *A magyarországi pénzforgalom térképe*. MNB Műhelytanulmányok 84. Magyar Nemzeti Bank, Budapest.
- HICKS, J. (1969): *A theory of economic history* Clarendon Press, Oxford.
- HORECZKI, R. (2013): Kisváros – kis érdeklődés – kis kategória? In: RECHNITZER, J.–SOMLYÓDYNÉ PFEIL, E.–KOVÁCS, G. (szerk.): *A hely szelleme – a területi fejlesztések lokális dimenziói* pp. 191–196., Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr.
- KISS, GY. K. (2008): Trend és paradigmaváltás *Bank és Tőzsde* 1–2: 22–27.
- KLAPPER, L.–LAEVEN, L.–RAJAN, R. (2006): Entry Regulation as a Barrier to Entrepreneurship *Journal of Financial Economics* 82 (3): 591–629.
- KLAPPER, L. (2006): The Role of Factoring for Financing Small and Medium Enterprises *Journal of Banking and Finance* 30 (11): 3111–3130.
- KOHN, M. (1998): *Bank és pénzügyek, pénzügyi piacok* Osiris, Nemzetközi Bankárképző, Budapest.
- KOVÁCS, S. ZS. (2011): A pénzügyi szolgáltatások területi dilemmái Magyarországon In: PÁL-VÖLGYI, K.–REISINGER, A.–SZABADOS, E.–TÓTH, T. (szerk.): *Fiatallisták VII. Konferenciája, Győr, 2011: tanulmánykötet* pp. 199–206., Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr.
- KOVÁCS, S. ZS. (2014): Elérhetőség és kirekesztés Magyarországon a pénzügyi szolgáltatások aspektusából *Területfejlesztés és Innováció* 8 (3): 28–35.
- KOVÁCS, S. ZS. (2015): A magyar szövetkezeti hitelintézetek teljesítménye nemzetközi példák tükrében In: BERKES, J.–KECSKÉS, P. (szerk.): *Távol és közel, az elmúlt 25 év területi folyamatai, szerkezetei, intézményei, ahogy az új generáció látja: A IX. Fiatallisták Konferenciájának előadásai* pp. 118–128., Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr.
- LEVINE, R. (1997): Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda *Journal of Economic Literature* 35 (2): 688–726.
- LUCAS, R. E. (1988): On the Mechanics of Economic Development *Journal of Monetary Economics* 22 (1): 3–42.

- MCKILLOP, D.–HUTCHINSON, R. (1991): Financial Intermediaries and Financial Markets: A United Kingdom Regional Perspective *Regional Studies* 25 (6): 543–554.
- MÉRŐ, K. (2003): A gazdasági növekedés és a pénzügyi közvetítés mélysége *Közgazdasági Szemle* 50 (6): 590–607.
- MITCHELL, B. R. (1970): A Theory of Economic History by John Hicks – Book review *The Economic Journal* 80 (318): 350–352.
- NEMES-NAGY, J. (1998): *A tér a társadalomkutatásban* Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.
- RAJAN, R.–ZINGALES, L. (1998): Financial Dependence and Growth *American Economic Review* 88 (3): 559–586.
- RAJNAI, G. (1999): Pénzügyi szolgáltatások és a vidék In: PÓCS, GY. (Szerk.): *Vidékfejlesztés, vidékpolitika* pp. 287–310., Agroinform Kiadóház, Budapest.
- RECHNITZER, J. (1994): *Fejezetek a regionális gazdaságtan tanulmányozásához* MTA Regionális Kutatások Központja, Győr–Pécs.
- ROBBINS, E. (2006): *Location, Location, Location: Has Electronic Banking Affected the Importance of Bank Location?* Financial Industry Perspectives: September 2006. Federal Reserve Bank of Kansas City, Kansas.
- ROBINSON, J. (1952): The Generalization of the General Theory In: ROBINSON, J. (ed.): *The Rate of Interest, and Other Essays* pp. 67–142., Macmillan, London.
- SCHUMPETER, J. A. (1912): *Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung* Duncker & Humblot, Leipzig.
- STERN, N. (1989): The Economics of Development: A Survey *The Economic Journal* 99 (397): 597–685.
- TORLUCCIO, G.–COTUGNO, M.–STRIZZI, S. (2011): How is Bank Performance Affected by Functional Distance? *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences* 5 (39): 79–93.

HIVATKOZOTT TÖRVÉNYEK

1991. évi CXII. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról
2013. évi CXXXV. törvény a szövetkezeti hitelintézetek integrációjáról és egyes gazdasági tárgyú jogszabályok módosításáról

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

- BRUNO, P.–DOSHI, N.–MAXWELL, M. N. (2014): *The Future of U.S. Retail Banking Distribution* Retail Banking Insights No. 1. McKinsey & Company, New York. <http://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/the-future-of-us-retail-banking-distribution> (letöltve: 2017. július)
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2010): *A vállalkozások és a háztartások IKT-eszközökkel való ellátottsága és ezek használata, 2008* <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/ikt08.pdf> (letöltve: 2017. július)
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2014): *Infokommunikációs (IKT-) eszközök és használatuk a háztartási, a vállalati (üzleti) és a közigazgatási szektorban, 2013* <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/ikt13.pdf> (letöltve: 2017. július)